

JÓL OLVASTA-E FREUD (ÉS NYOMÁBAN JONES) SHAKESPEARE-T?

Halász László

I

Avagy Karinthyt követve: *Menj analízisbe, Hamlet.* („Menj analízisbe, Ofélia”, Karinthy, 1954, 317.) Freud Szophoklész tragédiájának kommentálását követő sorokban a *Hamlet*t foglalkozott. Úgy találta, hogy e mű ugyanabból a talajból sarjadt, mint görög elődje, de a kultúrkorszak eltéréseinek megfelelően az elfojtás másképp jelenik meg. Az *Ödipuszban* a gyermeki vágyfantázia az álomhoz hasonlóan megvalósul, a *Hamletben* csak a fantáziából kiinduló gátló hatások utalnak rá. Hamlet tétovázásának okait és motívumait indokolatlan általában vett cselekvésképtelenséggel magyarázni, mint több értelmezés teszi. Gátlása „a feladat különös természetéből fakad. Hamlet mindenre képes, csak arra nem, hogy bosszút álljon azon az emberen, aki atyját megölte és anyja mellett elfoglalta annak helyét; azon az emberen, aki elfojtott gyermekvágyának realizálását szemlélteti. Az iszonyat helyébe, amelynek őt bosszúra kellett volna serkentenie, az önvád és lelkiismeret furdalás kerül, s ezek azt sugallják, hogy alapjában véve ő maga sem jobb, mint az a bűnös, akit büntetnie kellene.” (Freud, 1985, 191). Összhangban van ezzel Hamlet szexuális idegenkedése, amit Ofélia előtt kinyilvánít.

Ezúttal azonban Freud nem elégszik meg pusztán a mű értelmezésével, azt összeköti az alkotóval. Azt állítja, hogy ez az idegenkedés ugyanaz, „ami a költő lelkében a következő években mind gyakrabban, mind nagyobb tért nyert. (...) Magától értetődik, hogy csak a költő saját lelki élete lehet az, ami a *Hamletben* élénk tárul (...) Shakespeare a drámát közvetlenül apja halála után (1601), tehát még legelső gyászában és – gyanítjuk – az apjára vonatkozó gyermeki érzések feléledésekor írta. Ismeretes az is, hogy Shakespeare korán elhunyt fiát Hamnetnek hívták

(ami Hamlettel azonos.)” (Freud, 1985, uo.). A mű hőse és alkotója között Freud általában is szoros kapcsolatot tételezett fel. Utóbb a figyelem – az előbbi sorrend gyakori megfordításával – kitüntetetten a művész élményeire, sorsfordulataira, „az énben működő önfenntartási (‘énosztönök’)”-re irányult (Freud, 1993, 49), és függvényeként annak az implikált jelentésnek a bemutatására, ami a hőse emlékei, gondolatai, cselekedetei mögötti lélektani rugók megismeréséből fakad.

Több ellenvetés kínálkozik nyomban. Szembeszökően leegyszerűsítőnek tűnik olyan szoros megfelelést feltételezni a központi irodalmi hős és az író között, hogy az egyik megértése (megismerése) közvetlenül magával vonja a másikat, induljunk ki akár az egyik, akár a másik irányból. Mindazonáltal, nem Freud, hanem az irodalomtörténész Taine volt az első, aki szerint Hamlet maga Shakespeare.* Freud ihletésére közeli tanítványa, Ernest Jones vizsgálta Shakespeare tragédiáját. Először 1910-ben közölt az Ödipusz-komplexus és a Hamlet rejtély kapcsolatáról egy tanulmányt, majd bővítve 1923-ban egy továbbit. Érdeklődése végül egy összegező munkához, az ötvenes években publikált könyvhöz vezetett. Jones már a bővített tanulmány írása előtt megkapta Freud 1921-ben kelt levelét**, ami bizonyára óvatossá tette. Freudnak ezidőtájt jutott tudomására, hogy Brandes Shakespeare-ről szóló művének új kiadása*** szerint a *Hamlet* korábban keletkezett, mint gondolták.

Jones, Brandes nyomán hivatkozik arra, hogy Shakespeare-nél jelentős hangulatváltozás következett be 1601-ben. A megelőző életvidám komédiáknak vége. A nagy tragédiák megalkotásának időszakában az undor a nemi élet iránt átütő. Fontos volna pontosan tudni, hogy mielőtt Shakespeare nekifogott a színmű írásának, a Hamlet-történetnek milyen változatait ismerte. Bizonyos, hogy Kyd színművét használta, ennek azonban nem maradt fenn másolata. Fennmaradt viszont Saxo Grammaticus története és annak egy angol változata, de könnyen lehet, hogy

---

* Taine Hippolit Adolf: *Az angol irodalom története* című ötkötetes művének, Csiky Gergely fordításában magyarul is megjelent, második kötetében részletesen foglalkozik Shakespeare életével és műveivel. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, Budapest, 1882, 164. skk.) (A szerk.)

** A levelet lásd in: R. A. Paskauskas (ed.): *The Complete Correspondence of Sigmund Freud and Ernest Jones 1908-1939*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1993, 403. sk.

*** Georg Brandes: *Miniaturen* (Ford. Erich Holm. Kiadó: Erich Reiss, Berlin, 1915; 1919.)

rájuk nem támaszkodott.¹ Nem kevésbé fontos volna az írás pontos dátumának ismerete, hogy összekapcsolhassuk az alkotó jelentős életese-ményeivel. Bizonyos Katherine Hamlet akkor fulladt bele az Avon folyó-ba nem messze Stratfordtól, amikor Shakespeare tizenöt éves volt, és nem sokkal előbb egy rokona is így lelte halálát. Shakespeare Hamnet nevű fia tizenegy éves korában meghalt, 1596-ban. Ezek lehetnek járulékos, de semmiképp nem meghatározó mozzanatok a tragédia születésében. Kompetens források a *Hamlet* keletkezését 1601 nyarára vagy őszére teszik, amit több hónappal megelőzött a költő korábbi patrónusának, az essexi hercegnek a kivégzése. A herceg önpusztító, egyszers-mind megragadó, impulzív és labilis karaktere alighanem befolyásolta Hamlet alakjának megformálását. Shakespeare apja 1601 szeptemberében halt meg. De a halál körülményeiről és fiára gyakorolt hatásáról közelebbit nem tudunk, így Freud feltevése bizonyíthatatlan sejtés. Egyébként Jones a költőnek – ugyancsak nem bizonyítható – nagy romantikus szerelmét és elárultatását látja a *Hamlet* keletkezése mögött (Jones, 1954, 120-135.). Tudunk egy másik pszichoanalitikusról, aki készpénznek veszi, hogy amikor Shakespeare egyik öccse (Edmund) megszületett, a költő úgy érezte, a fiatalabb vetélytárs elvonta anyja szeretetét tőle. Hamlet Shakespeare projekciója, ahogy magát az apafigura és a fiatal vetélytárs közé helyezi.²

„A költő nem Hamlet. Hamlet az, amivé Shakespeare válhatott volna, ha nem írta volna meg a *Hamletet*” – ért egyet Jones (1954, 117.) egy kollégájával. Ez azonban nem jelent többet, mint annak feltételezését, hogy a művész képzeletének teremtményei (tehát adott esetben: Macbeth, Richárd, Lear is) révén átmenetileg megszabadul a részben az alkotás folyamata következtében felgerjedt komplexusoktól-feszültségektől, mert szimbolikusan kiéli azokat. A döntő szót ezúttal is Freud mondta ki, még ha nem tartotta is magát hozzá: „Nyilvánvaló, hogy nagyon ingatag a talaj a pszichoanalízis életrajzi és irodalmi alkalmazásában. (...) Módszerünkben inherens a veszély, hogy homályos nyomokból vonunk le következtetéseket, apró jeleket kihasználva. Hasonló a helyzet bűnügyi esetekben, amikor a gyilkos elfelejtette névkártyáját teljes címével együtt otthagyni a helyszínen.” (idézi Clark, 1980, 361, 363.).

---

¹ Lásd részletesen Kéry, 1989, 121-221.

² Lásd Holland, N. 1966, 85.